

NAUJA ARCHEOLOGIJOS EKSPOZICIJA ŽEMAIČIŲ „ALKOS“ MUZIEJUJE

Dalia Karalienė

Žemaičių muziejaus „Alka“ Istorijos skyriaus
Archeologijos poskyrio vyr. muziejininkė

Nauja, moderni archeologijos ekspozicija „Žemaitijos priešistorė“ buvo pristatyta Žemaičių „Alkos“ muziejuje šių metų balandžio 8 dieną vykusio renginio metu. Muziejaus lankytojai jau galėjo susipažinti ir ją įvertinti.

Žemaičių muziejaus „Alka“ archeologijos saugyklose saugomi įdomūs ir vertingi Žemaičių krašto archeologiniai radiniai, atgabenti į muziejų iš pačių atkampiausių Žemaitijos pakraštėlių. Čia saugomas mūsų protėvių palikimas nuo pat seniausių laikų, t.y. nuo akmens amžiaus, VIII – VII tūkstantmečio pr. Kristų, laikotarpio. Muziejaus archeologijos fonduose saugoma virš 22 tūkst. archeologinių radinių.

Vytinė antkaklė. Žalvaris. Kuršų kapinynas. XIII – XV a. I p.

Iki pokario metų archeologiniai rinkiniai muziejuje sudarė tik vieną ketvirtadalį visų tuomet saugomų radinių ir tai buvo vien atsitiktiniai radiniai, surasti įvairiose Žemaitijos ar Lietuvos vietose. Šeštojo dešimtmečio pradžioje, muziejuje pradėjus rengti ekspoziciją, ypač trūko medžiagos pirmąsį bendruomenės laikotarpiui pavaizduoti.

Didžiausia archeologinių rinkinių dalis – radiniai iš tyrinėtų Žemaitijos kapinynų. Nuo 1956 m. muziejus savarankiškai pradėjo vykdyti mokslinius archeologinių tyrinėjimų darbus, kurių pradininkas Vitas Valatka. 1956 – 1976 m. laikotarpiu jis tyrinėjo ir žvalgė visą eilę Žemaitijos archeologinių paminklų. Per dvidešimt metų (1956 – 1976 m.) Vitas Valatka iš viso surengė 17 archeologinių ekspedicijų įvairiose Žemaitijos vietose. Tyrinėjo laidojimo paminklus – kapinynus ir pilkapius: Siraičių, Gargždo lauko (Juodsodės), Žaduvėnų (Telšių r.), Vienragių, Akmskinės, Gintališkės (Plungės r.) Maudžiorų (Kelmės r.), Paragaudžio (Šilalės r.), Zastaučių, Skėrių, Kukių (Mažeikių r.). Archeologas tyrinėjo Paplienijos senovės gyvenvietę (Telšių r.) prie Paplienijos piliakalnio, Renavo piliakalnį (Mažeikių r.).

Ištirtų Žemaitijos kapinynų archeologinė medžiaga suteikė vertingų duomenų apie čia gyvenusių žmonių – jų etninių grupių buitį, ginkluotę, papuošalus. Nagrinėdamas laidosenos papročius archeologas siekė nustatyti ištirtų kapinynų etninę priklausomybę, patikslindamas čia gyvenusių genčių žemių ribas.

Sistemingų archeologinių tyrinėjimų metu sukaupti radiniai praturtino muziejaus archeologinius rinkinius. Archeologinė medžiaga išvengė sunaikinimo, nes dažnai paminklai buvo ardomi arba pradedami niokoti.

Surinkus nemažai vertingos medžiagos, 1968 m. buvo užbaigta ir įrengta muziejuje ekspozicija, skirta pirmąsį bendruomenės ir ankstyvojo feodalizmo laikotarpiui pavaizduoti. Ekspozicijos, sulaukusios gerų atsiliepimų, autorius buvo V. Valatka. Savo sukauptą patyrimą ir žinias jis išdėstė

straipsnyje „Muziejininkas ir ekspozicija”, kuris buvo paskelbtas tik po jo mirties žurnale „Muziejai ir paminklai” (Nr. 1, 1979 m.).

Ilgametis Šiaulių „Aušros” muziejaus darbuotojas Vincas Vaitiekūnas, prisimindamas, rašė, jog neretai seminarų metu Lietuvos muziejininkams buvo siūloma pasimokyti iš V. Valatkos.

Po archeologo mirties Žemaitijos kapinynų ir gyvenviečių tyrinėjimus pratęsė Laimutė Valatkienė. Tyrinėjo Galkančių (Telšių r.), Maudžiorų (Kelmės r.), Žalakių (Kelmės r.), Godelių (Plungės r.), Kuršų, Varnių, Bauželio (Telšių r.) kapinynus. Atliko Pašatrijos piliakalnio papėdės gyvenvietės tyrinėjimus. Buvo pradėti tyrinėti naujo pobūdžio archeologijos paminklai: Telšių ir Varnių senamiesčiai, Šv. Aleksandro bažnyčia Varniuose.

Muziejaus archeologinius rinkinius papildė ir šių eilučių autorės tyrinėjimų archeologinė medžiaga: Telšių ir Varnių senamiesčių, Varnių kapinyno, Pašatrijos piliakalnio su gyvenviete tyrinėjimų ir žvalgomųjų tyrinėjimų Džiuginėnuose.

Be muziejaus archeologų vykdytų tyrinėjimų archeologijos rinkiniai buvo papildyti archeologų, Adomo Butrimo, Jono Genio, Algimanto Merkevičiaus, Birutės Lisauskaitės, Audronės Šapaitės, Virginijos Ostašenkovienės, Mindaugo Mačiulio, Dariaus Kontrimo, Manto Daubaro, Evelinos Simanavičiūtės archeologinių tyrinėjimų medžiaga.

Archeologijos ekspozicija, įrengta vadovaujant archeologui V. Valatkai, buvo vertinama muziejaus lankytojų, papildyta ir atnaujinta 1993 – 1994 metais. 2002 metais buvo baigta muziejaus pastato rekonstrukcija, tačiau trūko lėšų naujų ekspozicijų įrengimui. Trūkstant įrangos, nedidelės archeologijos ekspozicijos buvo keičiamos ir ruošiamos archeologinių dirbinių parodos.

Ginkluotė. V – XV a.

Inovatyvios, interaktyvios archeologinės ekspozicijos „Žemaitijos priešistorė“ įrengimui (D. Karalienė, E. Spudytė) 2013 metais paruoštas projektas Kultūros rėmimo fondui buvo laimėtas ir gautas finansavimas – 70 000 litų. Telšių rajono savivaldybė paremdama projekto finansavimą skyrė 27 600 litų. Projekto tikslas – įrengti inovatyvią, informatyvią archeologijos ekspoziciją, pritaikytą jaunimui bei visiems muziejaus lankytojams. Buvo įsigyta visa reikalinga ekspozicinė įranga, šiuolaikinė apšvietimo sistema, interaktyvi vaizdo įranga. Be to, šios ekspozicijos įrengimui vėliau papildomai dar buvo skirtos muziejaus lėšos. Projektas vykdytas kartu su Vilniaus dailės akademijos kūrybine grupe. Naujos ekspozicijos kūrėjų – prof. A. Butrimo, dr. M. Iršėno, dr. V. Šimėno bei dizaino autoriaus – doc. J. Gerulaičio kūrybinius sumanymus įgyvendino Donatas Stasiulis. Jo sumanumo ir darbščių rankų dėka archeologiniai radiniai buvo kruopščiai eksponuojami, pritvirtinti ir įkurdinti naujose vitrinose. Terminale ir dešimtyje judančių ekranų galima pamatyti užfiksuotus archeologinių tyrinėjimų momentus, archeologinius radinius. Fotoilustracijas kūrė fotografė Jogailė Butrimaitė, interaktyvią medžiagą paruošė – interaktyvaus dizaino kūrėjas Martynas Gintalas.

Pagal prof., archeologo A. Butrimo pasiūlytą ekspozicijos koncepciją pristatoma Žemaitijos praeitis nuo pačių seniausių laikų iki Žemaitijos krikšto 1413 m. Archeologinė medžiaga eksponuojama

temomis: kai žemaičių dar nebuvo, žemaičių genties atsiradimas ir įsikūrimas, didžioji žemaičių plėtra XIII – XV a. Ekspozicijoje lankytojams pristatomi unikalūs akmens amžiaus kauliniai, raginiai, titnago dirbiniai iš Biržulio ežero pakrančių, Šarnelės, Upėtų ir kitų Žemaitijos vietovių. Seniausi Lietuvoje kapai aptikti Biržulio salose – Donkalnyje ir Spigine (prof. A. Butrimo tyrinėjimai). Mezolito laikotarpio laidoseną iliustruoja Donkalnio žynio kapo rekonstrukcijos piešinys bei amuletų – žvėrių dantų vėrinys puošęs seno medžiotojo krūtinę iš Donkalnio kapinyno, 5800 m. prieš Kristų.

Akmeninių ir titnaginių kirvių, surastų atsitiktinai įvairiose Žemaitijos vietovėse nemaža kolekcija, gintaro dirbiniai ir lipdyti, moliniai puodai iš Daktariškės neolito gyvenviečių puikiai iliustruoja neolito laikotarpį. Ankstyvųjų metalų epochos reti radiniai: žalvariniai ietigaliai, kirveliai, II – I tūkst. pr. Kr. laikotarpio, pagaminti iš atvežtinės žaliavos – prekybinių ryšių su tolimais kraštais įrodymas. Šie radiniai buvo rasti Milašaičiuose, Nausodyje (Pungės r.), Plepų kaime (Telšių r.), Žadeikiuose (Mažeikių r.) ir kt.

Akmens kirvių rinkinys

Ekspozicijos dalis iliustruoja laidojimo papročių kaitą Žemaičių aukštumoje. Ankstyvajame metalų laikotarpyje pilkapių pylimas buvo būdingas vakarų baltų bendruomenėms. Žemaitijos aukštumose yra žinoma daugiau kaip 50 pilkapyių ar radinių vietų, datuotų pirmaisiais amžiais po Kr. Šiuos archeologijos paminklus iliustruoja pilkapio rekonstrukcijos planas. Senajame geležies amžiuje (I – IV a.) vykusius prekybinius ryšius su Romos imperija ir jos provincijomis liudija ten kaldintos III a. monetos iš Janapolės ir Dargiškės lobių.

Atskiroje vitrinoje eksponuojami senojo ir vidurinio geležies amžiaus archeologiniai dirbiniai – papuošalai iš žalvario, geležies, gintaro ir stiklo (importuoto). Minėtieji radiniai rasti Žaduvėnų pilkapiuose, Maudžiorų kapinyno tyrinėjimų metu bei atsitiktinai surasti įvairiose Žemaitijos vietovėse. Maudžiorų kapinyno tyrinėjimų medžiaga geriausiai apibūdina V – VIII a. žemaičių materialiąją kultūrą. Vėlesnio laikotarpio – IX – X a. senovės žemaičių palikimą geriausiai reprezentuoja Paragaudžio kapinyno tyrinėjimų radiniai. Ypatingai retas radinys Lietuvos archeologinėje medžiagoje – vilnonės, ornamentuotos, juostos fragmentas, išlikęs moters kape Nr. 59, datuojamas X a.

Eksponuojamas ne vien žemaičių ir kuršių palikimas, bet ir žiemgalių materialiosios kultūros dalis – papuošalų ir buities reikmenų įvairovė. Ginkluotei skirtose vitrinose gausus įmovinių ir įtveriamųjų ietigalių rinkinys (III – XV a.), kalavijų, kovos peilių, žašlų, balnakilpių, pentinų kolekcija (V – XV a.). Geležiniams kirviams skirtose vitrinose matome ne tik paprastus, darbui naudotus kirvius, bet ir kovos kirvius naudotus žemaičių bei kuršių.

Žemėlapyje sužymėtos žemaičių ir kaimyninių genčių gyventos teritorijos, piliakalnių tinklas ir kapinynai V – XIII a. Eksponuojama išpūdingiausio ir labiausiai turistų lankomo Žemaitijoje – Šatrijos piliakalnio ir jo papėdės gyvenvietės tyrinėjimų radiniai (I – XIII a.).

Straipsnyje paminėta archeologinė medžiaga – tai tik keletas naujos ekspozicijos štrichų. A. Butrimas, V. Šimėnas, M. Iršėnas parengė naują leidinį „Senoji Žemaitijos praeitis“ – archeologinės ekspozicijos po Žemaičių „Alkos“ muziejų vadovą. Moderni archeologijos ekspozicija „Alkos“ muziejuje laukia savo lankytojų. Tegu nebylūs praeities liudytojai – vitrinose nušvitę archeologiniai radiniai kalbės ir pasakos savo istorijas apie mūsų protėvių būtį, apie senąją Žemaitijos praeitį.